

УДК 378.147-012.37:37.03]:37.032:37.064

Опубліковано 27 травня 2021 року

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ОРДІНА Лариса Леонідівна

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет

УКРАЇНА

Анотація: *Формування культуротворчого середовища у закладі вищої освіти – один з ефективних напрямів удосконалення якості фахової підготовки студентів. У дослідженні розглянуто передумови виникнення феномену «культуротворче середовище», його становлення у педагогічній освіті, визначено поняття «культуротворче середовище закладу вищої освіти», окреслено структуру і функції, що обумовлюють продуктивність освітньо-виховної діяльності ЗВО, розглянуто сутність середовищного підходу, як методологічної основи формування КТС ЗВО, обґрунтовано ряд принципів, які визначають суттєві вимоги до формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти, слугують опорою його практичної реалізації і передбачають творчу самореалізацію особистості в культурному житті.*

ВСТУП.

Сучасне українське суспільство орієнтоване на підвищення «якості людини», тобто, на підвищення рівня його культури в усіх сферах життя і діяльності. На місце пасивного функціонала-виконавця повинна прийти творча людина з активною позицією: вільна, духовно-моральна і фізично здорова, здатна швидко адаптуватися у світі, що змінюється, адекватно реалізовувати себе в природному і штучному (створеному людиною) середовищі і соціумі. Моральність, гуманність, екологічне й етичне ставлення до навколишнього світу, людей і самого себе, естетичне сприйняття світу, інтелектуальна розвиненість, здатність до рефлексії та саморозвитку, до використання своїх знань тільки в ім'я миру, добра, любові - головні якості людини культури, виховання якої є центральним, комплексним завданням сучасної педагогічної освіти.

Дослідження теоретико-практичної діяльності освітніх установ виявляє, що вирішенню цього завдання на сучасному етапі перешкоджають наступні негативні фактори:

1. Сьогодні в педагогічній практиці більшості освітніх установ йде традиційне, тобто, розрізнене предметне викладання, поєднане за принципом суми знань.

2. Система виховання та система навчання не пов'язані між собою, розвиваються паралельно.

3. Превалюють командно-примусові методи навчання, що не сприяють формуванню ціннісного ставлення до людини, навколишнього світу та соціуму, розвитку інтересу особистості до пізнання.

Тому актуальним стає завдання створення такого середовища у закладі вищої освіти, стрижнева ідея якого б ґрунтувалася на кращих досягненнях педагогічної теорії і практики і сприяла усуненню цих негативних факторів. У нашому розумінні – це культуротворче середовище закладу вищої освіти, яке виступає як умова культурного становлення особистості, необхідного елемента педагогічної системи, що має об'єктивну обумовленість.

Проблема формування культуротворчого середовища (КТС) успішно розробляється у педагогічній освіті. Концептуальні ідеї, що сприяють вирішенню проблем педагогічної освіти, розбудови національної школи, розвитку навчання і виховання містяться в роботах психологів[1;2]. Теоретичні аспекти культури і культурного розвитку людини глибоко опрацьовано в роботах філософів[3;4]. Роль і місце освіти в суспільстві, положення про культуру як фундаментальну засаду її розвитку, знайшли своє відображення в працях педагогів [5;6]. В сучасних дослідженнях розглядаються різні види середовищ: адаптивне освітнє середовище і адаптивне інформаційно-динамічне середовище, виховне середовище, культуротворче середовище, естетичне середовище, поліетнічне середовище, професійно-освітнє та гуманітарне середовище технічного ЗВО [7;8;9;10;11;12]. Проте, вивчення наукової бази і стану освітньої практики виявляє недостатній науковий інтерес до проблеми формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти: загальна педагогіка досліджує виховну та освітню сферу середовища; недостатньо наукових робіт присвячено проблемі впливу культуротворчого середовища на розвиток особистості майбутнього фахівця.

ОСНОВНА ЧАСТИНА.

У ринкових умовах заклади вищої освіти України є генераторами освітніх послуг, центральною ланкою яких є навчально-виховний процес.

Заклад вищої освіти (ЗВО) в сучасному суспільстві виконує цілу низку функцій: а) залучення людини до досягнень культури, трансляція цих досягнень; б) проникнення у внутрішню структуру особистості пануючих у суспільстві норм, ціннісних орієнтирів, стандартів поведінки і певної життєвої позиції, що формується у процесі навчання і освіти молоді; в) диференціація і відбір молоді відповідно до індивідуальних потреб та інтересів, запитів і можливостей, професійної орієнтації і підготовки; г) ЗВО є важливим каналом соціальної мобільності, який не тільки передає соціальний статус від покоління до покоління, але й змінює його; д) ЗВО пов'язаний з досвідом і знаннями, накопиченими поколіннями, і в цьому контексті є важливим детермінантом суспільства.

Отже, систему роботи ЗВО розглядаємо як форму трансляції розширеного відтворення культурних норм, цінностей, ідей, як простір генерування суспільної ідеології, яка разом з її носіями перетворюється в культурі, як спосіб підготовки людини до оптимального існування в соціумі і культурі.

Мислителі, філософи, громадські діячі та створені ними навчальні заклади (Піфагорійський Союз, філософська школа Сократа, Академія Платона, Лікей Аристотеля та ін.) заклали визначальні принципи освітянського і культурного життя закладу вищої освіти, а саме: органічну єдність процесу викладання та дослідження; культивування інтелекту; соціальну та інтелектуальну елітарність з точки зору колективізму; набуття суспільних й загальнолюдських цінностей, заснованих на християнському світогляді; духовно-аристократичний принцип, що базується на таких поняттях, як дух академічної спільноти та відчуття єдиного; повага до людської індивідуальності; національні цінності; академічну свободу; автономію [13].

Генезис поняття «культуротворче середовище» у педагогічній освіті.

Накопичений значний досвід наукового обґрунтування моделей середовища дає можливість проаналізувати генезис поняття культуротворчого середовища як педагогічного феномена.

Культуротворча здатність людини сформувала специфічне (штучне) середовище її особистого проживання, властиве тільки їй. Своє буття

людина влаштовувала сама. Вона поділила оточуючий світ на природне і штучне (світ культури) оточення. У своєму бутті людина завжди звертається до можливостей обох оточуючих світів. Вона змінює його, у зв'язку з цим змінюються і можливості, які обидва світи пропонують. Створивши штучний світ культури, людина наділила його можливими значеннями, відмінними від можливостей самої природи. Поняття «середовище» має глибокі дефінітивні корені. У стародавні часи, коли виховання було синкретичним із середовищем, людина входила у життя суспільства стихійним, природним шляхом, органічно засвоюючи те, що вимагала від неї соціальна практика. Як наслідок, поняття «середовище» міцно закарбувалося на рівні побутової свідомості людського суспільства у багаточисленних приказках та прислів'ях.

При розгляді питання генезису поняття «культуротворче середовище» ми використовуємо принцип ієрархічності, тобто внутрішньої розчленованості та диференціації рівнів об'єкта, при одночасному збереженні принципу цілісного аналізу. Використання принципу ієрархічності обумовлено особливостями нашого розуміння культуротворчого середовища як складної, динамічної системи. Генезис (греч. *genesis*) – це виникнення, походження, а також становлення і розвиток, результатом якого є визначення стану об'єкта, що вивчається. Термін «генезис» прийшов до нас з грецької мови, був застосований у древньогрецькій міфології, а потім отримав розповсюдження в античній філософії. У марксистській філософії поняття «генезис» більшою частиною визначається як виникнення передумов нового у надрах старого і становлення нового предмета (або явища) на основі цих передумов. Генезис природних, соціальних і культурних явищ цікавив і цікавить науки з часів античності і до наших днів. Пояснення генезису природних, соціальних і культурних об'єктів отримало наукове обґрунтування у еволюційних теоріях дисциплінарного, між дисциплінарного, загальнонаукового характеру.

У процесі дослідження передумов виникнення феномену культуротворчого середовища нами представлений аналіз усвідомлення ролі середовища у становленні і розвитку людини. На ранніх етапах середовище розглядалось як ідея механічного детермінізму, коли людина залежала від зовнішнього середовища. Первісним центром культурного середовища було житло, яке сприяло розвитку сімейного способу життя, появі почуття дому, а також вносило радикальні зміни в

соціальне життя перших людей. Родинний дім забезпечував зниження смертності, зміцнював відчуття спільності, товариства, виховував самосвідомість і довіру. Там людина навчалась тому, що, безпосередньо, для виживання не було потрібно: вона опановувала поняття, творила мову, поліпшувала свої знаряддя праці. Тут же відбувалася передача життєво важливого досвіду. У своїй книзі «Людина і простір» Отто Больнов зазначає: «Щоб існувати у світі і виконувати своє завдання, людина має потребу в просторі захищеності, в яке вона може повернутися... після боротьби із зовнішнім світом. ...Дуже важливо, щоб самовідновлення мало цілком визначені просторові передумови [14, с. 136]».

В античну епоху сформувався ряд понять, пов'язаних з сучасним розумінням культурного середовища. Перш за все, це термін “пайдейя”, який можна перекласти як виховання і освіту, але більш доцільно було б вживати його у значенні цілої системи культурних цінностей, отриманих людиною через виховання і навчання. Пайдейя означає керівництво до змін всієї людини у його сутності. Людина, вихована у такій педагогічній системі, ставала ідеалом людини, культурною людиною. Походження пайдейї було критерієм розподілу людей на культурних і некультурних, або варварів[15]. В давньогрецькій естетиці існувало ще одне поняття - калокагатія - гармонійне поєднання фізичних (зовнішніх) і моральних (внутрішніх) переваг, досконалість людської особистості як ідеал виховання людини. Калокагатія була одночасно соціально-політичним, педагогічним, етичним і естетичним ідеалом. Греки одними з перших усвідомили, що крім природного світу існує якась сфера, яку створюють люди, вільні від фізичної роботи. Сфера духу, цінності якої залежать не від природи, а від свідомого акту людини. Починаючи з пізньої античності, намітився спад інтересу до проблеми середовища, який призвів до застою у дослідженнях даного напрямку.

У XVI ст. важливе значення ідеї середовища надавав французький мислитель Жан Боден. У 1566 році вийшла його робота «Метод легкого вивчення історії», де він стверджував, що суспільство формується під впливом природного середовища. Його послідовники Ш. Монтеск'є і Т. Бокль вважали, що географічне середовище (клімат, ландшафт, ґрунт) відіграє вирішальну роль у формуванні суспільно-політичного життя. Однак, подальші розробки в рамках антропогеографічного напрямку відхилили ідею географічного детермінізму, допускаючи лише

обмежений вплив географічного середовища на становлення людини, культури і суспільства [15].

Яскравий представник французького матеріалізму XVIII століття К. А. Гельвецій вважав, що виховання та освіта залежать від тих предметів, тих обставин, а значить і того середовища, в якому людина знаходиться. Він пише: «...справжніми вихователями дитинства є оточуючі його предмети; цим вихователям дитинство зобов'язане майже усіма своїми ідеями [16, с.120]». Вченим представлена спроба побудови освіти на науковій основі через організацію середовища, планування взаємодії з нею вихованця, але при чіткому розумінні того, що вихованість жорстко детермінована середовищем.

Визначення поняття середовища залежить від теоретичних концепцій. Середовищна психологія, яка виникла у 70-х роках XX ст. завдяки зусиллям американських психологів почала розглядати людину і середовище як єдину систему взаємодії [15]. З точки зору цих вчених, важливим принципом у середовищній психології є те, що людина живе не у фіксованому середовищі, адаптуючись до нього, а змінює його. Змінюючи свій світ, людина змінюється сама. Питання в тому, наскільки людина усвідомлює, яке середовище вона створює. Дослідник середовищної психології Д. Ватсон виділив п'ять класів визначень, даних середовищу: середовище як процес; середовище як поле активності людини; середовище як поле семантики; середовище як ресурс; середовище як засіб стратифікації суспільства [15].

Японські дослідники вибудували тонку й складну типологію структурних елементів середовища, створивши для них цілу сітку понять. Наприклад, «араре» (спонтанна система): «Це така суміш елементів у необмеженому просторі, коли під впливом активності людей і речей виникає певний порядок, який можна виразити назовні» [17, с.48]; «саварен» (зорова установка): «Сенс саварен полягає в тому, щоб встановити особливий зв'язок: не все знати і не все бачити» [17, с.59]; «нусумі» (видиме - приховане): «Поняття нусумі спочатку означало щось, що зберігається крадькома, таємно. Тут, починаючи трактувати його трохи інакше, ми вживаємо це поняття для позначення імітації оточення через його елемент і використання лише фрагмента композиції для створення такої імітації. ... Композиційні елементи потребують постійної заміни та оновлення [17, с.57]». Для японців середовище завжди локальне, між вузлами ретельно організованого середовища

простягається нейтральний, безструктурний простір - точка зору, для європейської свідомості нового часу органічно чужа.

Вчені-філософи визначають середовище онтологічним терміном, що означає буття, наприклад, середовище може стати поняттям регіону, який охоплює багатозначність сутнісного; середовище можливе в онтичному змісті, а саме, має доонтологічне екзистентне значення, тобто середовище може бути особисте, сімейне, публічне. Поняття «онтичний», утворене від грецького «сущий», в даному випадку означає основоположне самоутвердження істоти на рівні його існування, так як поняття «онтологічний» означає філософський аналіз природи буття, тобто, середовище означає онтологічно-екзистенціальне поняття середовищності. Сама середовищність модифікується в те чи інше структурне ціле окремих середовищ, але включає в себе апіорі середовищності взагалі. Подальший розвиток середовищних уявлень призвів до розуміння активної ролі людини у процесах пізнання і перетворення оточуючого світу. Якщо спочатку ідеї середовища розглядались у рамках філософії та психології, то у подальшому вони призвели до появи педагогіки середовища.

Соціально-філософські та соціально-антропологічні розробки проблеми середовища вплинули на педагогічну думку, у наслідок того, що педагогічна наука ще не відчула себе цілком самостійною від філософії. У передмові до першого тому «Педагогічної антропології» К. Д. Ушинський пише про те, що виховання не вичерпується навмисною діяльністю вихователів за посадою. З його точки зору, більш сильними вихователями людини «є вихователі ненавмисні: природа, сім'я, суспільство, народ, його релігія і його мова, словом природа та історія у великому сенсі об'ємних понять [18, с.355]». Питання про те, яким чином на окремого індивіда діє освітнє середовище, у всі часи було у центрі уваги мислителів.

Навколишнє середовище завжди відігравало важливу роль у процесах навчання і виховання людини, її становлення та розвитку. Розуміння цієї обставини сприяло появі у вітчизняній науці першої третини ХХ століття педагогіки середовища. Вона виникла завдяки роботам педагога-дослідника С. Т. Шацького, який вважається автором терміну «педагогіка середовища» [15]. Проте, дослідження середовища як сукупності зовнішніх умов, обставин, що впливають на формування

особистості було предметом розгляду в різних галузях знання задовго до появи педагогіки середовища.

А. С. Макаренко відзначав роль середовища як чинник формування особистості, що розвивається, і навіть в умовах суворого, комунарського побуту надавав великого значення введення в інтер'єр декоративних рослин, він...«навіть тоді, коли наш колектив був дуже бідним, завжди будував оранжерею, і не яку-небудь, а з розрахунку на гектар квітів, як би дорого це не коштувало... Ми робили бляшані спеціальні кошики і всі бордюри та сходи заставляли квітами. Це було дуже важливо [5, с. 246]»

Характеризуючи еволюцію поняття середовища в напрямку його застосування до процесу освіти, можна зафіксувати два етапи у відповідності з тим статусом, тією якістю, в якому це поняття вживається. На першому етапі, відбувалося первісне нагромадження уявлень про те, що середовище повинне собою представляти. Тут ідея середовища використовується в різних галузях знання про людину, суспільство, матеріальні об'єкти або живі організми, розробляються загальні принципи взаємодії об'єкта і середовища, які будуть надалі застосовуватись безпосередньо до процесу освіти. На другому етапі вирішується завдання використання можливостей освітнього середовища для гарантованого отримання необхідних результатів навчання і виховання, з'являється педагогіка середовища, отже, освітнє середовище являє собою сукупність компонентів, які утворюють цю категорію. Основні з них: навчальне та виховне середовища вказують на те, що не можна не враховувати такого фактору як керуючий вплив середовища безпосередньо на особистість. Взаємозв'язок середовища і особистості розуміється як різноманітний, суперечливий і просторово-об'ємний за характером взаємозв'язок індивіда з тим, що його оточує. У сучасній науці вже було зроблено безліч спроб перетворення освітнього середовища. На наш погляд, освітнє середовище володіє великою мірою складності, оскільки має декілька рівнів - від федерального, регіонального до основного свого першоелемента - освітнього середовища конкретного навчального закладу. Регіональна специфіка визначається умовами життя спільноти, його ставлення до потреб сфер культури і освіти.

У сучасній педагогіці накопичений значний досвід наукового обґрунтування моделей середовища [19], введено в категоріальний апарат педагогіки поняття «культурно-освітнє середовище», що

відображає можливості освітнього середовища в створенні особливої субкультури, творчого розвитку кожного включеного в нього індивіда. Формування культурно-освітнього середовища розглядається як процес взаємодії суб'єктів освітнього простору: викладачів, студентів і середовища, в якому вони знаходяться, представляє собою динамічний процес взаємодії освітніх програм, дозвілєвої діяльності, форму трансляції розширеного відтворення культурних норм, цінностей, ідей, простір генерування суспільної ідеології, яка разом з її носіями перетворюється в культурі, як спосіб підготовки людини до оптимального існування в соціумі і культурі. Культурно-освітнє середовище закладу освіти – це сукупність різних умов: а) базові: інновації, традиції, підтримка і саморозвиток; б) функціонально-утворюючі: інформаційні, комунікативні, інтерактивні, морально-духовні; в) предметно-практичні: матеріальні, символічні, організаційно-управлінські. Враховуючи дані обставини, ми констатуємо, що поняття освітнього середовища не охоплює усієї дійсності освіти, не може використовуватись у якості вихідного, основоположного поняття. Тому виникає необхідність використання іншого, більш змістовного поняття, яке б дозволило усвідомити можливості освітнього середовища, активність людини і процес взаємодії між ними, а саме - культуротворчого середовища.

О. Макареня у своїй науковій праці «Культуротворче середовище: статус, структура, функціонування» визначив основоположні принципи конструювання культуротворчого середовища в освітньому просторі. Поняття «культуротворче середовище» бере свій початок, на думку О. Макарені, з педагогічного напрямку відомого під назвою «педагогіка середовища». Спираючись на основоположників цього напрямку, він приходить до висновку, що «поняття середовища в освіті неоднозначне і неоднакове і визначається об'єктивним і суб'єктивним ставленням учасників освітнього процесу до навколишньої дійсності, засобів її відображення, подання у вигляді навчальної інформації та її сприймання. Виходячи з того, що «категорія середовища може розглядатися як відповідна певній області пізнання», безсумнівним, на думку О. Макарені залишається лише те, що навколишнє середовище, яким би воно не було, існує в нашій життєдіяльності та приймає участь у нашому становленні. Отже, воно є неодмінним складовим освітнього процесу. Сфера використання середовища в освітньому процесі, вважає О. Макареня є

дуже важливою «при реалізації цілей освіти, при конструюванні змісту і структури діяльності, а також активно використовується в саморозвитку і самовихованні [9, с.34]».

З вище наведеного можна сформулювати наше розуміння якісних характеристик культуротворчого середовища. Отже, культуротворче середовище - це:

- таке середовище, що забезпечує (має в наявності) всі необхідні умови (компоненти) для самопізнання, самоактуалізації, саморозвитку особистості;

- це середовище, що стимулює активність суб'єктів, самостійність;

- простір для соціально-значущої вільної діяльності особистості, поля, що містить інформацію про досягнення людства і надає можливість її використовувати, комбінувати, синтезувати, тобто перетворювати;

- середовище, яке забезпечує можливість комфортного існування в освітньому просторі суб'єктів, дозволяє бути людиною культури, а не субкультури, що дає право свідомого і вільного вибору свого місця в культурі та соціумі;

- середовище, яке сприяє здійсненню спільної продуктивної діяльності, конструктивної взаємодії у процесі освіти;

- середовище, яке активізує можливості управління освітнім процесом, дозволяє виробляти прогнозування його розвитку і зростання, визначає місце кожного педагога в загальному освітньому просторі;

- культуротворче середовище дозволяє особистості в її відносинах з іншими суб'єктами направляти свій внутрішній потенціал на перетворення дійсності;

- середовище, яке характеризується варіативністю, діалогічністю, толерантністю, духовною та культурною насиченістю. Основними рисами такого середовища виступають: самоперетворення, творення і саморозвиток;

- середовище, яке виконує функції регулювання, освоєння і перетворення культури.

Культуротворче середовище закладу вищої освіти: сутність, структура, функції.

Заклади вищої освіти можна розглядати як мікросоціальні моделі, в яких освітній і науковий процеси сприяють розвитку культуротворчої здатності майбутніх фахівців. У сучасній педагогіці поняття

«культуротворчість» активно вводиться в навчальний та методичний процеси. Для того, щоб визначити механізми формування культуротворчого середовища ЗВО, потрібно розглянути природу культуротворчості, тому що, саме категорія «культуротворчість» розкриває глибинні інтенції феномену КТС.

Науковці в різні часи критерієм творчих пошуків називали виготовлення потрібного нового продукту. Феномен цього явища був предметом вивчення з стародавніх часів. Вони розглядали культуротворчість як екзистенціальне самовизначення людини, що здобуває культурно визначену форму; обґрунтовували історичне формування художнього способу культуротворчої діяльності, зокрема наголошували на абстрагуванні практики культуротворчої діяльності первісної людини як імітаційного випробування практики [20]. Таким чином, культуротворчість має глибинні антропологічні корені, які відтворюють еволюцію людини.

На початку ХХІ ст. понятійний апарат категорії «культуротворчість» формалізувався і певною мірою систематизувався у працях західноєвропейської, російської та української культурософської думки. Завдяки традиційному та новітньому підходам термін «культуротворчість» набуває нових характеристик, які у різних аспектах свого застосування мають часом протилежні значення і часто вживаються як поняття, що не потребують особливих пояснень.

В українській філософській думці закладена традиція виокремлення й актуалізації різних аспектів формалізації понятійного апарату категорії «культуротворчість». Зокрема, у працях та окремих публікаціях українських вчених проводиться екзистенціальний розподіл між поняттями культуротворчість та життєтворчість [20].

Фундаментальну роботу, в якій безпосередньо розкрито природу, системи, процеси культуротворчості представлено вітчизняним філософом В. Н. Леонтьєвою. У праці «Культуротворчий процес: обґрунтування та начала» здійснюється послідовна спроба аналізу культуротворчих процесів у вітчизняній і в європейській філософській традиції, втілюється принцип культуротворчості в розумінні світу та утвердженні особистісного начала як носія смислу в цьому світі. В. Н. Леонтьєва відзначає, що одиницею культуротворчого процесу є культурний акт як утвердження культурного явища (конкретної єдності змісту й культурної форми) [21]. Відзначимо також акцентуацію

представників вітчизняної наукової думки на проблемі нерозривного зв'язку діалогічного способу мислення та культуротворчості [22].

Поняття культуротворчості увійшло в дослідження вітчизняних науковців як аспект культурної діяльності і складова професійної культурологічної підготовки. Фундаментальні роботи, в яких безпосередньо розкрито окремі плани культуротворчості, а саме: включення індивіда в художньо-культурну творчість; педагогіка творчості; значущість практик споживання і створення культури для суспільства – створюють потужний соціально-філософський, історико-педагогічний, професійно-освітній фундамент для усвідомлення культуротворчості як феномена розвитку особистості та прояву її властивостей [22].

У педагогіці соціокультурний аспект поняття культуротворчості ґрунтовно розглянуто Є. Лаврухіною [22]. Є. Лаврухіна вважає освіту складовим процесом культуротворчості: на першій стадії (дитинство-стародавній світ) дитина починає своє життя, що складається з загальних уявлень, вона наслідує, управляє, їй властиве міфологічне мислення. Рівень світосприйняття і творчості дитини залежить від її володіння мовою. Мета освіти тут – навчити орієнтуватися у мовленнєвій ситуації, оперуючи смисловими формами стародавнього світу. На другій стадії, відбувається становлення понятійного мислення, відокремлення образів від сенсу за наступними ступенями: від порівняльного аналізу образів культури до знання, від нього до судження. Важливий компонент на цій стадії – промовляння. Формується логічне мислення, яким оперує людина у своїй свідомій діяльності. На третьому етапі відбувається розподіл «Я» і світу. Важливо навчити людину орієнтуватись в хаосі і мозаїці сучасної культури. І останній крок – підготовка до самовизначення і виходу із освітнього простору школи у світ справжнього, в реальний стан культури. Є. Лаврухіна виділяє таку тріаду: логос людини (антропологію – поняття людини, досягнення його природи, вибудовування цього поняття у певному вченні), номос людини (антропоніміка – обробіток людини, пошук образу, становлення людської природи, родових особистісних якостей, техно людини (антропотехніка – через які техніки, засоби, знаряддя відбувається «олюднення» людини. Є. Лаврухіна зауважує, що ця тріада і є простором, на якому розрив обмежується процесом культуротворчості. Поняттям «культуротворчість» Є. Лаврухіна визначає єдність культурної

діяльності соціндивідуального буття - буття в культурі – і такий механізм спадковості, який базується на здібності людини об'єктивувати сутнісні творчі сили, що проявляються у зародженні нових культурних форм, сенсів, цінностей, через їх виявлення, інтерпретацію, оцінку [22].

Т. Кузьміна розглядає культуротворчість як єдність пізнавальної і перетворювальної діяльності особистості, що проявляється як в оволодінні культурними смислами, так і у виявленні нових культурних форм, цінностей, за допомогою інтерпретації, трансформування, оцінки [22]. У своєму дослідженні О. Жорнова розробляє та обґрунтовує педагогічну систему формування культури творчості студентів університетів з урахуванням нової виробничої парадигми – культуротворчої праці. У концепції ми знаходимо тлумачення культуротворчості як феномена, функції системи «Соціокультурна цілісність - Культуротворець», універсальну поведінкову модель фахівця в процесі оновлення культурних смислів і характеристики студентів, підготовлених до створення нового у звичній професійній діяльності [22].

Освіта потрібна людині не тільки для її практичної функції життєзабезпечення, вона потрібна, перш за все, для набуття смислів, особистісної творчої самореалізації в культурному житті. У нашому дослідженні культуротворче середовище закладу вищої освіти (КТС ЗВО) розглядається як система життєдіяльності, що включає взаємопов'язану сукупність навчальної та дозвілєвої діяльності студентів і викладачів, покликана формувати їх культурно-освітнє мислення, актуалізувати ціннісні орієнтації, реалізувати творчий потенціал і забезпечувати валеологічні чинники професійно-навчального функціонування. Таке культуротворче середовище спроможне реалізовувати нові моделі освіти, направлені на посилення в них особистісної домінанти і пріоритетність творчої самореалізації, на впровадження активних методів навчання, можливість демократизації навчання, відновлення соціокультурної освітньої інфраструктури і розвитку співробітництва з іншими закладами вищої освіти.

Сутність КТС ЗВО призводить до розгляду цілісної системи структурних компонентів та елементів, що взаємопов'язані між собою і побудовані в ієрархічній залежності.

Основу **світоглядно-інтелектуального** компонента складає сукупність знань про природу, суспільство і людину, які пов'язані з пізнавальною потребою особистості. Наявність цього компонента в КТС

ЗВО свідчить про сформованість учасників освітнього процесу глобального типу свідомості, наукових уявлень про основні закономірності світу й суспільства у ньому, розуміння сенсу власного буття, забезпечення своєї індивідуальності, розвитку творчого мислення, як формування цілісної творчої особистості. Дослідження у сфері загальної психології значно розширили уявлення про педагогічні аспекти процесу творчого мислення. У педагогіці проблема розвитку творчого мислення розглядається в контексті формування цілісної творчої особистості, пов'язується з розкриттям у діяльності її творчих здібностей. Пошук шляхів творчого мислення в КТС ЗВО вбачається в активізації пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього простору [23].

Світоглядно-інтелектуальний компонент містить всю необхідну інформацію щодо можливих стратегій, форм і програм підготовки, концепцій навчання, виховання, навчальні програми, плани, підручники тощо; форми і методи організації освіти: студентські науково-дослідні спільноти, структури управління та самоврядування. Водночас, світоглядно-інтелектуальний компонент ширший від системи знань, тому що, забезпечує, передусім, свідоме ставлення до дійсності, яке охоплює і знання, і оцінку, і дії в їхній єдності. Світоглядно-інтелектуальний компонент виступає динамічним відображенням дійсності та її перетворенням, формуванням досвіду, побудовою моделі світу, регуляцією дійсності. Це нагромадження творчого потенціалу особистості у процесі пізнавальної діяльності, що органічно поєднує набутий досвід (знання, розумові навички і уміння, здібності, обдарованість, розумову працездатність, уміння творчо розв'язувати нові задачі, проникливість, кмітливість, допитливість, властивості мислення, ерудованість) та здатність самостійного його набуття і творчого застосування на практиці. Включає елементи: теоретично-практичні та логічно-образні, що визначають раціональний, імажитивний, наочно-дійовий спосіб пізнання, тобто когнітивний стиль, а їхня взаємодія забезпечує цілісність відображуваної діяльності, актуалізацію творчого потенціалу особистості. Одним із критеріїв визначення інтелектуальної активності ми вважаємо, інтелектуальну спроможність особистості.

Основою **ціннісно-орієнтаційного** компонента КТС є цінності як головний елемент соціальної й культурної систем та ціннісні орієнтації, які є включенням суб'єкта у пізнання. Ціннісна орієнтація визначає

світобачення і є похідною частиною загального людського духу. Розглядаючи духовні цінності в аспекті формування змісту освіти, ми встановили, що в них укладений багатий змістовний потенціал для розвитку значущих професійних якостей. Ціннісно-орієнтаційний компонент відображає діалектичний процес взаємодії традицій та інновацій в КТС ЗВО.

В історії педагогічної думки Я. А. Коменський відстоював необхідність трьох видів виховання: інтелектуального, морального і релігійного. Й. Г. Песталлоці вважав, що існують три фундаментальні сили, що формують природу людини: ментальна сила, сила серця і технічна сила. Відповідно до його поглядів, виховання розуму - це накопичення знань, виховання серця - прищеплення моральних і релігійних уявлень, виховання рук - навчання технічним прийомам (включаючи фізичне виховання). Внутрішня сила, яка об'єднує ці сили - любов. Тому Й. Г. Песталлоці відстоював думку про те, що всі три типи виховання повинні бути гармонійно поєднані і зосереджені на моральному та релігійному вихованні. Для Й. Г. Песталлоці ідеальним образом людини була особистість, в якій гармонійно розвинені три фундаментальні сили, інакше кажучи, цілісна людина [23]. Ціннісні орієнтації як система соціальних установок, спрямовані на соціальні цінності. Засвоюючи і перетворюючи цінності у ціннісні орієнтири, мотиваційні сили своєї поведінки, людина стає активним суб'єктом громадської діяльності.

Дозвіллево-діяльнісний компонент включає процес залучення людини до культури, виражений в матеріальній та духовній формі, що динамічно розвивається в природному та соціальному середовищі, являє собою цінності, зразки і визнані способи поведінки. Дозвіллево-діяльнісний компонент КТС визначає реалізацію програм культуротворчості особистості, активно-інтелектуального і фізично-розвиваючого відпочинку, соціально-психологічної консолідації студентського колективу, створення педагогічних відносин у процесі дозвілєвої взаємодії на основі цінностей культури і мистецтва.

Основу дозвіллево-діялісного компоненту становить розважально-рекреативна спрямованість, стереотипізація вибору культурних цінностей, гедонізм як провідна ціннісна орієнтація. Молодь, як найбільш чутлива і сприйнятлива група, першою сприймає нові форми розвитку у сфері дозвілля з усіма позитивними і негативними явищами.

Участь у дозвілєвій діяльності є необхідною умовою набуття людиною свободи, оскільки стає одним із важелів, інструментів прояву людини в соціумі через різні форми.

Важливими елементами дозвілєво-діяльнісної складової є здатність особистості до гармонійності; самооцінка, що виражається у відчутті спокою, впевненості, комфорту, ідентифікація себе з естетикою цієї діяльності; естетична оцінка, що викликає почуття радості і задоволення; усвідомлення значущості культурно-історичного минулого, сучасності (пам'ять про події та людей, пам'ятки культури, мистецтва, почуття гордості, поваги та самоповаги, відчуття причетності до культури, мистецтва та історії); усвідомлення психологічного комфорту, мікроклімату КТС, що формує загальне уявлення про ступінь взаємної відповідності(або невідповідності) рівня культури людини.

Комунікативно-інтерактивний компонент базується на спілкуванні як обміні інформацією та на педагогічній взаємоцентрованій дії, що має діалоговий характер. В акті міжособистісної комунікації важливу роль відіграють значущість інформації, прагнення сприйняти її загальний зміст. Комунікативний вплив відбувається за умови прийняття єдиної системи значень усіма учасниками акту комунікації. Інтерактивна сторона спілкування підкреслює аспекти, пов'язані з безпосередньої організацією спільної діяльності студентів та викладачів. У процесі освітньої діяльності в КТС для її учасників важливий не тільки обмін інформацією, а й планування спільної діяльності. Поняття «педагогічна взаємоцентрована дія» фіксує увагу не тільки на акті комунікації, як на акті організації спільних дій, що створює можливість для спільної діяльності групи. Комунікативно-інтерактивний компонент слугує визначенню основних шляхів розвитку інтерактивного навчання в КТС, а саме: застосування методів традиційних комп'ютерних навчальних систем; розвиток методів інформаційного ресурсу на базі технологій гіпертексту, гіпермедіа, мультимедіа тощо; розвиток інтерактивного навчання на базі телекомунікаційної мережі; використання телекомунікаційних технологій в процесі дистанційного навчання.

Отже, комунікативно-інтерактивний компонент характеризує КТС як умову для створення реальної ситуації взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу у ЗВО, в якому найважливішою характеристикою взаємодії виступає спільне прийняття та реалізація рішення.

Предметно-структурний компонент КТС ЗВО передбачає архітектурно-естетичну організацію життєвого простору студентів і викладачів, включає символічне і просторово-семантичне навантаження. В архітектурному плані ЗВО повинен бути індивідуальним та універсальним, тому що, через матеріальну культуру людина включається у потік часу, що пов'язує її з минулим і сьогоденням. Предмети і предметні структури, візуальне наповнення КТС ЗВО, значущі для суб'єктів освітнього простору впливають на регуляцію дії стосовно їх власників або творців (плакати, стенди, куточки культурної ідентифікації). Предметно-структурний компонент виявляє рівні досягнення психологічного комфорту у КТС ЗВО, санітарно-гігієнічні умови навчання і відпочинку, їх дотримання, сучасний рівень матеріально-технічної бази, а також стимули середовища: колір, світло, звук, аромати тощо.

Культуротворче середовище виконує певні функції у процесі навчально-виховної діяльності ЗВО.

Освітньо-синергетична функція КТС полягає у здатності створювати нові якості самостійно мислячого інтелектуала й громадянина у процесі організації навчального процесу. Сутність освітньо-синергетичної функції полягає у виокремленні процесів самоорганізації та становленні нових упорядкованих структур в культуротворчому середовищі ЗВО. Аналіз самоорганізації в культурі базується на парадигмі синергетики.

Освітньо-синергетична функція є підставою розгляду культуротворчого середовища, як часткової скорельованої системи, що постійно розвивається внаслідок відкритості, володіє певною кількістю взаємодіючих між собою елементів, спрямованих на інтеграцію у загальну систему суспільства. Молодь є найбільш дієвою суспільною групою, яка знаходиться у стані саморозвитку і пошуку свого «Я», а освіта – це результат пошуку своєрідної, нової ідентичності, успішності, створення особистого нового стилю майбутнього життя. Оскільки освіта здатна до самоорганізації й саморозвитку, то освітній процес у нашому дослідженні використовується в єдності із синергетичним, який на рівні самовизначення конституює себе як теорія самоорганізації нелінійних динамічних середовищ, що задає нову матрицю бачення об'єкта в якості складного. Самоорганізація як процес внутрішнього упорядкування і удосконалення системи та її соціальних зв'язків присутня у всіх сферах

людського суспільства. Вона виступає джерелом розвитку ініціативи людей, підвищення їхньої активності. Поняття «самоорганізація» у широкому сенсі означає процес, в ході якого створюється, відтворюється або удосконалюється організація складної динамічної системи.

Завдяки участі у процесах самоорганізації людина досягає визначених цілей, головна з яких, це – самореалізація. Процеси самоорганізації вивчає сучасний міждисциплінарний розділ науки — синергетика (синергізм – від грецьк., діючий разом, – явище посилення дії одного каталізатора додаванням іншого). Базовою тезою синергетики виступає універсальність еволюції, що означає єдність її закономірностей на різних ступенях еволюції. Формулювання цієї тези в якості фундаментальної, зумовлена специфікою аналізованих синергетикою нерівноважних середовищ, яка полягає в тому, що при переході від рівноважних умов до сильно нерівноважних ми рухаємося від повторюваного й загального до унікального й специфічного [34]. Іншими словами, мова йде про визначення параметрів КТС ЗВО зокрема, номенклатури та ієрархії систем, що самоорганізуються: викладач, студент, їх взаємодія, навчально-виховний процес; механізми функціонування кожної такої системи (рефлексія, персоналізація, стереотипізація, розвиток специфічного мислення), які визначають саморозвиток їх як систем або підсистем; логіка їх взаємодії між собою в синергетичній парадигмі мислення (в процесі взаємодії суб'єктів реалізується ідея саморозвитку кожного з суб'єктів).

Таким чином, освітньо-синергетична функція КТС виявляє унікальність та незамінність освітнього простору ЗВО.

Соціально-виховна функція КТС сприяє формуванню у студентів найбільш повного уявлення про навколишній світ і соціум у їх природному розвитку, пояснює непорушні закони і духовно-етичні цінності нашого світу, вказує місце у ньому людини як індивіда і людської спільноти в цілому, сприяє формуванню знань, умінь і навичок, необхідних в практиці життя, сприяє формуванню розуміння своїх життєвих цілей і завдань.

В. Созонов у своїй концепції «Виховання на основі потреб людини» розглядає цілі і завдання виховання як створення необхідних умов для задоволення базових потреб особистості: збереження здоров'я, самоствердження в суспільно-корисній діяльності, оптимістичний погляд на життя; формування сприятливого етично-психологічного

клімату та ін. [24]. С. Рубінштейн вважав, що «...головна справа виховання якраз у тому й полягає, щоб тисячами ниток зв'язати людину з життям – так, щоб з усіх боків перед нею поставали завдання, для неї значущі, для неї привабливі, які вона вважає своїми до вирішення яких вона залучається. Це важливо тому, що головне джерело всіх моральних негараздів, усіх відхилень у поведінці – це та душевна порожнеча, яка утворюється в людей, коли вони стають байдужими до життя, що їх оточує, відходить убік, відчують себе в ньому сторонніми спостерігачами, готовими на все махнути рукою, тоді все їм стає ні до чого [25, с.43]».

Сформоване КТС ЗВО виступає як зразок соціального устрою, модель соціальних зв'язків і відносин, що існує в державі і розглядається як суб'єкт соціальних змін. Йому притаманні як спільні з іншими соціальними інститутами, так і особливі, властиві тільки йому ролі в суспільному розвитку - в самій природі його існування закладено соціальний характер, що виявляється у підвищенні рівня освіти населення і розвитку особистості. Як відомо, у середовищі людина соціалізується. Соціалізація відбувається у процесі спільної діяльності і спілкуванні викладачів та студентів. Сутнісною стороною соціалізації виступають особистісні смисли, що визначають відносини індивіда до світу, соціальну позицію, самосвідомість, ціннісно-сміслове ядро світогляду та інші компоненти індивідуальної свідомості, зміст яких вказує на те, що саме освіта повинна закласти у ній механізми адаптації, життєтворчості, рефлексії виживання, збереження своєї індивідуальності.

Особливості соціалізації у культуротворчому середовищі вишу визначаються як внутрішніми (викладацький склад, соціально-психологічний клімат у колективі, матеріально-технічна база ЗВО, методичне забезпечення навчального процесу, студентське середовище та ін.), так і зовнішніми чинниками (політичний і соціально-економічний стан в країні та регіоні, престижність вищої освіти, громадська думка про даний навчальний заклад). У процесі навчання у вищій школі молодь досягає необхідної для професійної діяльності компетентності, освоює норми професійної культури, підвищує свої адаптаційні можливості, формує уявлення про бажаний спосіб життя. Поєднання роботи та навчання може сприяти освоєнню професійних ролей (у випадку роботи за фахом) або чинити негативний вплив (у разі великих тимчасових

витрат на роботу не за фахом).

Таким чином, соціально-виховна функція КТС виявляється у трьох рівнях: індивідуальній поведінці суб'єктів закладу вищої освіти; колективній поведінці суб'єктів і стратегії поведінки ЗВО в суспільстві, що має соціально-відповідальний характер.

Культуротвірна функція КТС забезпечує збереження, передачу, відтворення і розвиток культури засобами освіти. Здійснення культуротвірної функції припускає орієнтацію освіти на відбір культуровідповідності змісту і відтворення в освітніх структурах культурних зразків і норм, які проектують освітньо-виховну діяльність ЗВО. Культурна сутність людини є системотвірним компонентом її цілісності.

Важливою передумовою культуротвірної функції виступає культурна ідентифікація, що передбачає частково усвідомлений психічний процес уподібнення себе іншій людині чи групі людей. Культурна ідентифікація - це переживання почуття приналежності до національної культури, інтернаціоналізація (прийняття в якості своїх) її цінностей, проживання власного життя у формах культурного буття народу, відповідно до таких зразків українського життя, як, наприклад, соборність, духовність, патріотична самосвідомість, побутова обрядовість та ін. І. Берлін констатує, що елементами, які визначають суспільство, вважалися: спільність предків, спільність мови, звичаїв, традицій, пам'яті, неперервне й тривале проживання на тій самій території. Таке розуміння однорідності підкреслювало відмінність між даною групою та її сусідами, посилювало відчуття племінної, культурної чи національної солідарності, а водночас і почуття окремоти [26].

Національна ідея на певному етапі формування КТС ЗВО стає чинником, що ідентифікує культурну спільноту. Генератором національної ідеї виступає національна інтелігенція. Політичний зміст і спрямування її визначає еліта. Виховувати національно свідому еліту, яка, в свою чергу розвиває свою державу – необхідна умова і засіб вирішення найважливіших проблем духовного розвитку особистості закладу вищої освіти. Серед них - збереження та відродження української мови, взаєморозуміння і взаємоповага особистостей і народів, що населяють Україну, культурно-історичне успадкування та історична пам'ять, виховання українського національного характеру та ін. Ці умови

передбачають створення особливого середовища національної вищої школи.

Таким чином, культуротвірна функція КТС передбачає реалізацію виховання незалежно мислячого і здатного до саморозвитку інтелектуала, формування його ціннісної ідентичності, оскільки людина є істотою соціальною, вона вимагає комфортного відчуття спільноти, що, зокрема, виражається у приналежності до певної національної культури. КТС покликане формувати національну ідентичність, нести відповідальність перед суспільством, якщо ЗВО розглядається як охоронець національної культури. Основним механізмом цього процесу є власна активність особистості, включеної в виховний процес в якості його суб'єкта і співавтора. Тому культуровідповідність виховання з раннього дитинства направляє головну увагу на розвиток суб'єктних властивостей особистості: внутрішньої незалежності, самостійності, самодисципліни, самоконтролю, самоврядування, саморегуляції, здатності до рефлексії та ін.

Творчо-орієнтаційна функція КТС полягає у розумінні того, що потрібно знати студенту для рішення завдання, уміння знаходити ці рішення завдяки творчим здібностям та умінням самостійно отримувати знання. Об'єм знань сьогодні такий, що засвоїти їх навіть частково майже неможливо, тим більше, що кількість інформації постійно збільшується. Кожний учасник освітнього процесу, будь то викладач чи студент, не може засвоїти всі знання навіть з одної дисципліни. Тільки творчо-зорієнтована освіта зможе сформувати нестандартно мислячих людей, здатних ефективно працювати в самих різних сферах незалежно від їх спеціальності. Особливо це важливо, коли випускник ЗВО не може знайти роботу за фахом і по різних причинах повинен часто змінювати місце роботи. Творчо-зорієнтована освіта - це педагогічно керований процес культурної ідентифікації, соціальної адаптації та творчої самореалізації, в ході якого відбувається процес входження особистості в культуру, в життя соціуму, розвиток усіх його творчих можливостей і здібностей.

Творчо-орієнтаційна функція КТС відображає розвиток сутнісних сил студентів і викладачів, тим самим підтверджуючи, що для розвитку творчого потенціалу особистості необхідні не тільки природні передумови, а й сприятливе середовище. КТС ЗВО найбільш сприяє освоєнню студентами творчих і дослідницьких методів пізнання,

самовдосконалення, формування власної, індивідуальної траєкторії саморозвитку на ціннісно-смысловий основі.

Одним із продуктивних шляхів вирішення цієї проблеми є побудова змісту діяльності з формування досвіду творчої діяльності як складової культуротворчого середовища. На думку Є.В. Бережної, досвід творчої діяльності включає наступні змістовні компоненти:

1. Конструювання і проектування діяльності, що передбачає: вміння проектувати зміст майбутньої діяльності; вміння проектувати систему і послідовність власних дій; вміння проектувати систему і послідовність дій інших учасників освітнього процесу.

2. Усвідомлення, формулювання і творче вирішення завдань, що включає в себе вміння: бачити проблему і співвідносити з нею фактичний матеріал; висловити проблему в конкретній задачі; висунути гіпотезу і здійснити уявний експеримент; ясно бачити декілька різних можливих шляхів і подумки вибрати найбільш ефективний; розподілити рішення на «кроки» в оптимальній послідовності.

3. Досвід методологічної рефлексії, інтегруючий: самоаналіз, включений у безпосередню проектувальну діяльність, яка здійснюється в рамках проектувального процесу: самоспостереження, самоконтроль, самооцінка; самоаналіз ретроспективного типу, звернений в минуле; самоаналіз прогностичного типу, звернений у майбутнє: самопередбачення, самовідповідальність, самозвіт [27].

Отже, сутність творчо-орієнтаційної функції полягає: у пошуку джерел творчо інноваційних ідей; у використанні евристичних методів знаходження альтернативних рішень творчих завдань; у рішенні задач на розвиток уяви, алгоритмів рішення творчих задач; у підборі проблемних ситуацій; у розвитку навичок творчої діяльності.

Інформаційно-комунікативна функція КТС виявляється у інформаційній взаємодії суб'єктів і реалізується у використанні освітніх інформаційних технологій у процесі навчально-виховної діяльності ЗВО. Інформаційна взаємодія – це взаємодія між людьми за допомогою передачі між ними інформації, у результаті якої відбуваються зміни у відчуттях, думках, уявленнях, знаннях, у ментальному досвіді. Слід зазначити, що визначення інформаційної взаємодії побудовано на наступному розумінні інформації. Інформація – це сенс (розуміння, уявлення), що виникає в мисленні людини, в результаті отримання нею даних, взаємопов'язаних з попередніми знаннями і поняттями.

Інформація є надзвичайно складною субстанцією, яка сприймається кожною людиною індивідуально, в залежності від її здібностей, психологічних особливостей, рівня розвитку мислення та ін. У сучасних умовах, знання людини має виходити не з єдиного спеціалізованого тезаурусу, а з усього різноманіття думок, підходів, ідей і, перш за все, - з особистісних, когнітивних та методологічних навичок, здатності до критичного оцінювання і зіставлення всього різноманіття отриманої інформації. Якщо інформаційний процес розглядається як процес взаємодії суб'єктів, то процес спілкування розглядається як соціальний, який доцільно розглядати в контексті освітнього інформаційного процесу.

Дослідники з комунікативних систем розглядають процес передачі і сприймання соціальної інформації в людських колективах як обмін повідомленнями між носіями тезаурусів. Під тезаурусом розуміється об'єм знань, умінь і здібностей людини, які реалізуються під впливом інформаційних потреб, пізнавальних установок і глибинних не артикульованих семантичних структур свідомості[28]. Інформаційні процеси в КТС (обмін повідомленнями, знаннями, емоціями, почуттями) можна уявити єдністю матеріальної і абстрактно-ідеальної форм, наприклад, у вигляді текстів. Матеріальна форма зафіксована у предметно-знакових системах як носіях тієї чи іншої інформації про об'єкт пізнання, оцінки і перетворення. Інформативність тезаурусно-знакової системи – це лише частина інформаційної насиченості, яка стає набутком споживача (наприклад, навчальний матеріал). Кожна людина сьогодні об'єктивно потребує створення умов, які сприяють його інтелектуальному та творчому зростанню. Такі умови можуть бути створені в культуротворчому середовищі, що забезпечує максимальну ступінь індивідуалізації за рахунок широкого використання інформаційних технологій. Інформаційні технології виступають досить дієвим фактором підвищення мотивації освіти.

Таким чином, інформаційно-комунікативна функція КТС надає кожному суб'єкту закладу вищої освіти можливість формування індивідуалізованої освітньої траєкторії.

Середовищний підхід у формуванні КТС ЗВО.

У нашому дослідженні середовищний підхід представляє собою теорію здійснюваного через спеціально сформоване середовище, а саме-

культуротворче - управління процесом формування та розвитку особистості. Теорію середовищного підходу можна визначити як методологію педагогічної діяльності та науково-педагогічного дослідження. Реалізація середовищного підходу у формуванні КТС ЗВО відбувається за допомогою таких базових процедур: культуротворення середовища, його інверсія, яка спрямована на відновлення розуміння середовища людиною, проектування варіативних індивідуальних маршрутів у сформованому КТС, управління розвитком середовища, технології структурування середовища. У сформованому КТС ЗВО відбувається розвиток культурно-освітнього потенціалу людини, вибір культурно-освітніх сюжетів, ситуацій, мотивів. Саме потенціал КТС вишу дозволяє визначати як освітній маршрут професійного розвитку особистості, так і маршрути розвитку її творчих здібностей й самореалізації.

Головною перевагою середовищного підходу є гарантоване право і студентів і викладачів на участь в проектуванні КТС за допомогою виборчого сприйняття варіативних середовищних компонентів і самостійної взаємодії з ними, що дозволяє учасникам освітнього простору проявити свою суб'єктну активність. КТС ЗВО виконує функцію змісту освіти і виховання особистості, оскільки є своєрідним будівельним матеріалом для її розвитку. Представлені у такому середовищі систематизовані навчальні тексти та альтернативні джерела інформації, соціальний і культурний контекст наукового пізнання (символічні значення елементів, система відносин, зразки поведінки і діяльності) сприяють становленню не тільки універсальної наукової картини світу у свідомості студента, а й індивідуальної системи ціннісних орієнтацій.

Таким чином, використання середовищного підходу у формуванні КТС вишу вказує на те, що цей процес ґрунтується на наступних регулятивах:

* повноцінна освіта людини повинна формувати у неї не тільки досвід адаптації та функціонування, але й ціннісно-сміслові орієнтації, творчі перетворення в навколишній дійсності, що вимагає обов'язкового доповнення традиційно представлених в освіті середовищних елементів (норми і вимоги, наочні зразки і приклади дій та ін.) середовищними умовами для забезпечення діалогу та соціокультурної творчості (полісмісловими текстами, образами видатних особистостей, свободою вибору, зняттям жорстких обмежень у спілкуванні і діяльності);

* утверджена в масовій практиці логіка організації освітнього процесу, заснована на науковому пізнанні, повинна бути замінена на більш природну для людини логіку взаємодії зі своїм середовищним оточенням: сприйняття навколишньої освітньої реальності, співвіднесення нової навчальної інформації з колишнім індивідуальним досвідом і її перевірка в практичній діяльності; творча самореалізація в освітньому середовищі;

* процес формування рефлексивно-творчого досвіду студентів не може проектуватися виключно на основі традиційної системно-діяльнісної методології, так як вона не в повній мірі враховує середовищні (необхідний конкретному студенту просторово-часовий режим навчання, спонтанні фактори навчання тощо) і особистісні (внутрішня мотивація, ставлення до себе та свого утворення, суб'єктивний вибір у навчанні та ін.) умови розвитку[29].

Принципи формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти.

У дослідженні запропоновано ряд принципів, що визначають успішність формування культуротворчого середовища. Принцип (від лат. *principium* – основа, першопочаток) – керівна ідея, провідне правило, основна вимога до діяльності та поведінки, що впливає із встановлених наукою закономірностей. Серед найголовніших визначаємо такі: принцип середовищної обумовленості, принцип єдності змісту навчальної та дозвілєвої діяльності, принцип гармонійної взаємодії предметно-просторової організації середовища, принцип реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принцип творчості[30]. Розглянемо їх послідовно.

* **принцип середовищної обумовленості** пропонує наявність засобів взаємодії суб'єктів з середовищними факторами, що дозволяє прогнозувати характер їх впливу та ціленаправленого використання у процесі формування культуротворчого середовища.

Класична педагогіка практично на займалась дослідженнями впливу середовища на становлення особистості. Вона вивчала в основному сприйняття епізодичних об'єктів середовища. Предметний світ був настільки звичним атрибутом, що не виникало і думки про необхідність його досліджувати. Існували і об'єктивні труднощі, які перешкоджали вивченню середовища: вплив середовища усвідомлюється тільки на

початку, коли середовище сприймається як щось нове, далі людина адаптується до нього, звикає, але на несвідомому рівні середовище продовжує впливати на особистість; ефект впливу середовища стає відчутним після довготривалого перебування у ньому; довготривале існування в середовищі не дає змогу виробити об'єктивні критерії оцінки середовища. Якщо середовище несформоване і не спроектоване, воно створює дискомфорт.

Звертаючи увагу на те, що кожна людина робить спробу персоніфікувати себе у середовищі, тобто представити у ньому свої цінності, можна виділити три способи персоніфікації студентів у середовищі ЗВО.

1. Представлення свого зв'язку з конкретними людьми (поваги, приналежності, гордості) навчального закладу – дошка пошани вчених, студентів.

2. Представлення своїх цінностей (політичних, релігійних, художніх та ін.) – виставки, наукові праці.

3. Представлення своїх інтересів - плакати спортивних команд, музичних груп, художніх колективів.

Заклад вищої освіти як освітньо-культурний комплекс включає в себе цінності, реалізує систему знань, має свою організаційну і нормативно-регулятивну основу, спирається на свою матеріально-технічну базу. Заявлений принцип реалізується у стратегії доцільності взаємодії суб'єктів середовища з середовищними факторами, що дозволяє прогнозувати характер їх впливу у процесі будови КТС ЗВО.

*** принцип єдності змісту навчальної та дозвілєвої діяльності** пропонує формування культуротворчого середовища у досить широкій сфері, яка охоплює освітні та дозвілєві інтереси і передбачає таке змістовне наповнення навчального процесу, в результаті якого дозвілля сприймається студентами як культурна цінність, як надбання розвитку світової культури. Дозвілля – це вільний час, створений працею і вільний від праці. Важливим у формуванні КТС є використання засобів навчальної та дозвілєвої діяльності.

Визначимо, що окремі засоби навчальної діяльності – це матеріальні об'єкти (елементи) навчального середовища, які призначені для використання учасниками навчально-виховного процесу при здійсненні ними окремих навчальних дій. Комплекс засобів навчання (підвид інтегрованих засобів навчання) - структурно упорядкована сукупність,

яка призначена для забезпечення навчальної діяльності за декількома структурами. Система засобів навчання - підсистема навчального середовища, склад якої утворюють інтегровані засоби навчання, а структура - визначається множиною навчальних цілей їх використання учасниками навчально-виховного процесу. Здатність комплексів засобів навчання забезпечувати діяльність за декількома структурами передбачає можливість «покриття» ними широкого спектру навчальних цілей, визначає їх багатоцільове навчальне використання, створює умови для реалізації різноманітних форм організації навчального процесу.

Ця особливість поширюється і на інші види діяльності (зокрема, дозвілєву діяльність) інтеграція з якою є дуже важливою для забезпечення якісної освіти. Так, експериментальні наукові дослідження значною мірою пов'язані із спостереженнями, вивченням тих чи інших об'єктів або процесів, а сама дозвілєва діяльність повинна бути органічно поєднана з навчальною. В свою чергу, навчальна діяльність повинна включати елементи творчого пошуку. Це є підставою для створення творчих комплексів. Завдяки новим педагогічним можливостям такі комплекси повинні забезпечити створення і розвиток сучасного культуротворчого середовища, підвищити ефективність застосування новітніх систем засобів навчання в розкритті і формуванні у особистості творчих підходів при опануванні освітою в подальшій діяльності.

*** принцип гармонійної взаємодії предметно-просторової організації середовища** передбачає наявність в будь-якому компоненті середовища такої інформації, яка створює можливо повніше уявлення про підходи до розгляду різних реальних ситуацій, а також моделює такі ситуації, з якими студенти зіткнуться в житті. Він створює передумови для вибору студентом необхідної йому інформації для вирішення поставленого завдання. Якщо середовище впливає на розвиток людини, то людина, як активна творча, діяльна особистість може перетворювати і змінювати це середовище.

Оскільки середовище можна розглядати у якості визначеної моделі, то середовище, як друга модель може взаємодіяти з нею. Найчастіше взаємодія відбувається між людьми, тому основою формування культуротворчого середовища вважаємо саме взаємодію. В. С. Біблер підкреслює, що процес формування соціуму вільних індивідів представляє потужне спілкування, що і є двигуном колективного

розвитку. В. С. Біблер пише про велику роль малих груп в майбутньому. У такому середовищі (або малій групі) індивід неповторний і має можливість працювати над собою. Особисте удосконалення можна також розглядати як особливий вид взаємодії, яка і створює визначене середовище. В.С. Біблер вважає, що це і «нова самотність, і новий вид співучасті [30].

Важливу роль у формуванні КТС ЗВО відіграють стимули середовища: простір, колір, звук, світло, інтер'єр.

Основними групами приміщень закладу вищої освіти є навчальні кабінети, лабораторії, лекційні зали, рекреаційні приміщення. Навчальні аудиторії повинні відповідати комплексу вимог - педагогічним, гігієнічним, психологічним, естетичним, функціональним. Архітектурне рішення цієї групи аудиторій повинно забезпечувати просторову організацію різних форм і методів – колективних, групових, індивідуальних, що передбачає універсальність їх габаритів. Інтер'єр кожного учбового приміщення повинне мати своє «обличчя» і відповідати вимогам ергономіки (світловий і колірний клімат, природна освітленість, орієнтація по частинах світла, температурний режим, умови природної або примусової вентиляції).

Навчальний процес характеризується інтенсивним інтелектуальним навантаженням. В залежності від прийнятої колірної гами засвоєння навчальних програм може бути різним. Доведено, що жовтий і помаранчевий кольори покращують розумову діяльність, жовтий колір, більше синього, сприяє концентрації уваги. Для дотримання правил інтервалів у сприйнятті інформації необхідно: 1) створити колірне поле зорового відпочинку (просторовий фон, інтенсивне забарвлення стіни, протилежній дошці; 2) змінювати оточуюче середовище протягом дня для підвищення тону кори головного мозку; 3) середовище відпочинку (рекреації) має відрізнятися від того, яке викликало втому.

Естетична спрямованість КТС задає орієнтири позитивного психологічного настрою, привертаючи його до дій відповідно функціям соціального процесу, що відбувається в цьому середовищі. Доведено, що ЗВО з більш високими естетичними якостями відрізняються низьким рівнем прояву вандалізму.

* принцип реалізації **суб'єкт-суб'єктної взаємодії** сприяє активній дії учасників освітнього процесу один на одного. Викладач і студент виступають як суб'єкти культурно-освітньої діяльності, в процесі якої

визначаються засоби взаємодії, направлені на розвиток потреб, мотивів, цінностей, здатних до самореалізації, саморозвитку, засвоєнню культурних цінностей. Культурно-освітня діяльність набуває для студента усвідомленого особистісного змісту, перетворює зовнішні цілі у внутрішньо значимі.

Принцип реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії забезпечує досягнення позитивної відкритості, комунікативної компетентності, яка включає в себе уміння сприймати і розуміти особистість, її емоційний стан, володіти культурою проведення дискусій, уміння організовувати і здійснювати діалог. У психології середовища розглядається інтенсивність контакту при спілкуванні, яка регулюється дистанцією між людьми та їх орієнтацією. Е. Холл – один з перших дослідників у проксеміці (наука, яка вивчає територіальну поведінку людини), запропонував класифікацію дистанцій спілкування:

1. Інтимна дистанція до 45 см – дистанція спілкування тільки самих близьких людей, в спілкування включені всі сенсорні канали.
2. Персональна дистанція від 45 см до 120 см – нормальна дистанція, яка дотримується при щоденному спілкуванні між людьми.
3. Соціальна дистанція від 120 см до 4 м. Її притримуються при спілкуванні між чужими людьми, у випадку відмінності у статусах.
4. Публічна дистанція більше 4 м зручна при виступах перед аудиторією [30].

Для вивчення особливостей суб'єкт-суб'єктної взаємодії ми пропонуємо застосувати метод соціометрії, розроблений Я. Морено[30]. Основним вимірювальним прийомом соціометрії є питання у спеціальній анкеті, відповідаючи на які, студенти висловлюють своє відношення до інших.

У нашому дослідженні принцип реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії використовуємо у трьох значеннях: для характеристики системи діючих контактів закладу вищої освіти та середовища у процесі спільної роботи; для опису суспільних взаємовпливів суб'єктів у процесі діяльності; для характеристики особистісних змін у функціонуванні навчального закладу як відкритої системи соціалізації.

Принцип творчості обумовлений активністю людини і свободою її мислення. Творчість – це синтез різних форм діяльності з метою створення нових якостей матеріального і духовного буття. Творчий синтез орієнтований на розв'язання ряду завдань. Зокрема, він виступає

як стимул творчості, а також є безпосереднім процесом творчої діяльності, тобто самотворення. Синтезуючи різні форми діяльності у процесі навчання, студенти розкривають свої креативні потенції. Творчість охоплює предметно-практичну, духовно-практичну і духовно-теоретичну форми освоєння дійсності.

Суттєвою ознакою творчості є її синтезуючий, цілеспрямований, прогностичний характер. Принцип творчості передбачає максимальну орієнтацію на творче начало у навчальній діяльності студентів, придбання ними діяльності, що забезпечує стійкість професійних намірів і самореалізацію власного досвіду у професійній діяльності. У нашому дослідженні звертаємо увагу на взаємодію між творчістю і пізнанням. Слід врахувати, що пізнання здійснюється лише за допомогою і на основі творчості. Творчість же здійснюється на основі відповідного духовно-теоретичного і соціокультурного фонду, минулого практичного досвіду.

Принцип творчості сягає також трактовки культуротворчості. Культуротворчість є універсальною властивістю особистості студента, яка характеризує рівень його інтелектуального й творчого потенціалу; рівень продуктивності, плідності, творення діяльності, життєтворчості. Результатом розвитку особистості є все більша реалізованість життя, творення діяльності, конструктивний вплив на оточуючих, суспільство, світ в цілому.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Система освіти розглядається як система умов для особистісного становлення, культурного саморозвитку і самовизначення. У нашому дослідженні культуротворче середовище виступає як цілісна система, структурні елементи якого використовуються суб'єктами освітнього процесу для засвоєння і трансляції гуманістичних цінностей, які здатні забезпечити формування основ нового культуротворчого та соціально-педагогічного мислення суб'єктів освітнього простору закладу вищої освіти. Дослідження генезису поняття «культуротворче середовище» у педагогічній освіті приводить до висновку, що у його основі лежить декілька онтологічних рівнів, які представляють собою складну діалектичну єдність: мононаправленість і поступальність історичного процесу. Структурні складові та функції окреслили якісні характеристики та критерії КТС ЗВО: усвідомлення і здатність

особистості орієнтуватись в навчальній діяльності; самооцінка, самоаналіз та ідентифікація себе в цій діяльності; естетична оцінка, що викликає почуття радості і задоволення. Використання принципу ієрархічності обумовлено особливостями нашого розуміння культуротворчого середовища як складної, динамічної системи. Запропоновані принципи визначають успішність формування КТС ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості: підручник*. Київ: Либідь.
- [2] Яценко, Т. С. (2013). *Науково освітній потенціал України*. Кн. 3. Київ.
- [3] Зязюн, І.А. (1995). *Культурологічні аспекти педагогічної творчості*. Вінниця.
- [4] Кудін, В.О. (1973). *Естетика і творчість*. Київ: Мистецтво.
- [5] Макаренко, А.С. (1988). *Сочинения, т.8*. Москва: Педагогика. 245-246.
- [6] Амонашвили, Ш. А. (1995). *Размышления о гуманной педагогике*. Москва.
- [7] Піча, В. М. (2000). *Соціологія: загальний курс. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України*. Київ: Каравела.
- [8] Капська, А.Й. (2006). *Соціальна педагогіка : підручник для студ. вищ. навч. закладів*. Київ : Центр учбової літератури.
- [9] Макареня, А.А. (1997). *Культуротворческая среда: статус, структура, функционирование*. Тюмень: ТОГИРРО.
- [10] Падалка, Г. М. (2008). *Педагогіка мистецтва: (теорія і методика викладання мист. дисциплін)*. Київ: Освіта України.
- [11] Шевнюк, О.Л. (2004). *Культурологія*. Київ: Знання-Прес.
- [12] Ничкало, Н.Г. (2014). *Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів*. Київ.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова.
- [13] Ордіна Л.Л. (2012). Функції КТС у процесі освітньо-виховної діяльності ВНЗ. *Науковий часопис Нац. пед. універс. ім. М.П.Драгоманова*. (14), 10-19.
- [14] Bollnow, O. (1963). *Mensch und Raum*. Stuttgart. S. 136.
- [15] Ордіна, Л.Л. (2009). Генезис поняття «культуротворче середовище» у педагогічній освіті. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. (3). 356-365.
- [16] Гельвецій, К.А. (1974). *Сочинения в 2-х томах. Т.2*. Москва: «Мысль».
- [17] Нихон-но Тоси-кукан, (1969). *Пространство японского города*. Токио. 48-59.
- [18] Ушинский, К.Д. (1968). *Избранные педагогические произведения*. Москва: Просвещение.
- [19] Ордіна Л.Л. Наукове обґрунтування моделей середовища закладу вищої освіти. *Problems and achievements of modern science: materials of the International scientific-practical conf., (V.4.pp.51-54)*. May 6, 2019.9 Cork : NGO «European Scientific Platform».
- [20] Ордіна, Л. Л. Соціокультурний аспект поняття культуротворчості в педагогіці. «*Perspectsves of science and education*»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (с.1312-1317) 28 вересня 2018 р. Київ, Карлові Вари, Чехія
- [21] Леонтьева, В.Н. (2003). *Культуротворческий процесс: основания и начала*. Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина,
- [22] Ордіна, Л.Л. (2020). Культуротворчість особистості студента як педагогічний феномен *Трансформація сучасного освітнього простору: кол. моногр.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 164-170
- [23] Ордіна, Л.Л. Структурні компоненти культуротворчого середовища закладу вищої освіти. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*, (с. 180-186.), 19 березня 2021 р., Кременчук

- [24] Ордіна, Л. Соціально-виховна функція культуротворчого середовища закладу вищої освіти. *Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали одинадцятої міжнародної науково-практичної конференції* (с. 132-134), 17 травня 2018 р. Одеса: ФОП Бондаренко .
- [25] Рубинштейн, С.Л. (1959). *Принципы и пути развития психологии*. Москва: Изд-во АН СССР. 43.
- [26] Ордіна, Л.Л. Культуротвірня функція освітнього середовища закладу вищої освіти *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (с. 118-120). 22-23 листопада 2019 р. – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота»,
- [27] Ордіна, Л.Л. Творчо-орієнтаційна функція освітнього середовища закладу вищої освіти. *Сучасна освіта-доступність, якість, визнання: матеріали міжнародної науково-методичної конференції* (с. 69-70) 14 листопада 2018. Краматорськ: ДДМА
- [28] Ордіна, Л.Л. (2012). Функції КТС у процесі освітньо-виховної діяльності ВНЗ. *Науковий часопис* (3),10-19.
- [29] Ордіна, Л.Л. (2012). Середовищний підхід у формуванні культуротворчого середовища ВНЗ. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 217-225.
- [30] Ордіна, Л.Л. (2009). Принципи формування культуротворчого середовища вищого навчального закладу. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. (1), 19-27.